

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMINDAKİ GELİŞMELER VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Yrd. Doç. Dr. Elife Akış*

ÖZET

Küreselleşme süreciyle birlikte devletin müdahalesine dayanan yani merkezîyetçi bölgesel kalkınma anlayışı yerini; yerel, bölgesel, ulusal ve hatta uluslararası aktörlerin katılımıyla gerçekleştirilecek bir bölgesel kalkınma anlayışına bırakmıştır. Bu yeni yaklaşımın temel kurumu Bölgesel Kalkınma Ajansları'dır. Başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere birçok ülkede uygulama örnekleri bulunan, kalkınmada sürükleyici bir örgütlenme olan Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın ana amacı; bölgedeki ekonomiyi canlandırmak, bölgesel yatırımları arttırmak ve bölge halkının kalkınmaya katılımını sağlamaktır.

Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansı kurma çalışmalarına Avrupa Birliği üyelik sürecinin etkisiyle başlanmıştır. Bu çerçevede, kalkınma plânlarıyla birlikte uygulanmaya başlanan ve teşvik sistemi üzerine oturan bölgesel gelişme politikaları terk edilerek, yeni bir uygulama aşamasına girilmiştir. Bu uygulamanın temel nedeni, AB'ye katılım sürecine bölgesel gelişme politikalarının entegre edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarında Değişim, Bölgesel Kalkınma Ajansları.

ABSTRACT

With globalization process, centralist regional development based on government intervention replaced by a new regional development concept which can be realized by local, regional, national and even international actors. Main institution of this new approach is regional development agencies. These agencies are implemented in EU and many other countries and leading organizations in development. Main aims of them are revivifying economy in a region, increasing investments in the region

---

* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü

and provide participation of people in the region to development. Establishing regional development agencies in Turkey started with the effect of the process of joining EU. In this framework Turkey gave up regional development policies started to be implemented with development plans and based on incentive system and adapted a new application. The main reason for this is integration of regional development policies to process of joining EU.

Key Words: *Regional Development, Change in Regional Development Approaches, Regional Development Agencies.*

GİRİŞ

Bölgelerarası dengesizlik, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerin karşı karşıya oldukları önemli bir sorundur. Ancak bu sorun, az gelişmiş ülkelerde kendini daha fazla göstermektedir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olduğu gibi, ülkelerin kendi içinde de görece olarak gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler bulunmaktadır. Ülke içindeki bu gelişmişlik farkları pek çok sosyal ve ekonomik sorunlara neden olmakta ve bu nedenle ülke genelinde sosyo-ekonomik bütünleşmeyi sağlamak amacıyla, bölgeler arasındaki farklılıkları azaltmaya yönelik yeni yaklaşımlar gündeme gelmektedir.

Ülkeler, küreselleşme ve artan ekonomik rekabet ortamında hızlı ekonomik değişimin ortaya çıkardığı baskı ve tehditlerle baş edebilmek ve bu süreçte ortaya çıkan fırsatlardan yararlanabilmek üzere bölgesel gelişme politikalarında yapısal dönüşüm yapmaya başlamışlardır. Bu ihtiyaç, bölgesel kalkınma politikalarının belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinden, kullanılan araçlardaki değişim ve farklılaşmaya kadar birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Geleneksel yani merkeziyetçi kalkınma yaklaşımından bölgeyi esas alan bir kalkınma yaklaşımına geçiş gündeme gelmiştir. Yeni kalkınma anlayışında kararlar ve güç mümkün olduğunca bölgeye ait olmalı, dışarıdan veya üstten bir zorlama ve baskı olmamalıdır. Bu yeni yaklaşımın en önemli aktörü ise Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) olarak görülmektedir.

A- KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMLARINDAKİ GELİŞMELER

Ulusal ekonomilerin gittikçe birbirine bağımlılığının artması anlamına gelen ve birçok ulusun çekinmesine rağmen girdiği bir süreç olan küreselleşme, dünya piyasasındaki güçlerin ortaya çıkması ve devletin ekonomiden elini çekmesi olarak da algılanmaktadır (Doğan, 2009:19). 1970'lerden itibaren başlayan küreselleşme süreciyle birlikte bölgesel kalkınma anlayışında da devletin rolü değişmeye başlamıştır.

1929'da başlayıp 1939'a kadar süren Büyük Bunalımın yarattığı etkiler Keynes'in devlet müdahalesine dayanan iktisat politikaları sayesinde giderilebilmiştir. 1970'lerdeki stagflasyon krizine kadar süregelen Keynesyen iktisat politikaları, hem makroekonomik değişkenler açısından hem de büyüme, kalkınma ve dışa açılma konularında kamunun ekonomideki yerini genişletmiş, devlet kuruluşlarının yerel organlar karşısındaki güçlerini artırmıştır. Buna paralel olarak da 1970 öncesindeki bölgesel kalkınma politikaları merkezîyetçi bir görünüm almıştır.

Geri kalmış bölgelerin sanayileştirilmesi ve modernizasyonu ile bölgeler arasındaki dengesizliği azaltmayı hedefleyen klâsik (merkezîyetçi) bölgesel kalkınma politikalarının temelinde nispeten az, fakat büyük yatırımların ekonominin belirli sektörlerinde veya coğrafik alanlarında yapılması ve elde edilecek faydanın yaygınlaşarak diğer alanlara yansiyarak dışsal ekonomiler oluşturması düşüncesi yatmaktadır. Bu politikaların araçları ise altyapının iyileştirilmesi, girişimciliğin veya özel sektörün teşvik edilmesi olup böylece bölge içi yatırımların artırılmasının sağlanmasıdır. Bu süreçte kararlar yerel halka danışılmadan devlet tarafından alınmaktadır. Bu çerçevede klâsik bölgesel kalkınma teorileri şu şekilde özetlenebilir (Kargı, 2009: 21):

- Klâsik teoriler, merkez-bölge kaynaşmasını vurgular. Merkezden bölgeye sermaye akışları ve bölgeden merkeze kaynak akışları olur.
- Kalkınma birkaç dinamik sektörde veya bölgede başlar ve diğer sektörlerle ve alanlara yayılır.
- Şehirleşme, sanayileşme, sermaye-yoğun kalkınma, ileri teknolojilerin kullanımı, dışsal ve ölçek ekonomilerinin maksimum düzeye çıkarılması üzerinde durulur.

• Kalkınma, genellikle, büyük ölçekli yatırım projelerini, artan fonksiyonel ve bölgesel entegrasyon faaliyetlerini ve bunu sağlayacak olan büyük ölçekli özel ve kamu kurumlarını, büyük ölçekli dağıtım mekanizmalarını ve bu birimlere veya bu birimler arasındaki akışı engelleyen ekonomik, sosyal, kültürel ve kurumsal engellerin azaltulmasını kapsamaktadır.

Ancak 1970 sonrasında yaygınlaşan neo-liberal politikaların etkisiyle hızlanan küreselleşme olgusu, bölgesel kalkınma anlayışında ortaya çıkan değişimlerin en önemli sebebi olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme sürecinin başlangıcıyla ilgili literatürde çok farklı bilgiler ve tartışmalar bulunmakla beraber bu süreci karakterize eden gelişmeleri coğrafik, ekonomik ve politik olmak üzere 3 ana gruba ayırmak mümkündür (Tablo 1).

Tablo 1: Küresel Süreçler Arasındaki İlişkiler

Ekonomik Gelişmeler	Coğrafik Gelişmeler	Politik Gelişmeler
<ul style="list-style-type: none"> • Bretton-Woods sisteminin çöküşü • Çok uluslu şirketlerin artması • Sermaye ve emeğin hareketliliği • AR-GE faaliyetlerinin artması • Bilgi ve teknolojiadaki gelişmeler 	<ul style="list-style-type: none"> • Çok uluslu bölgeler • Ulusal alt bölgeler 	<ul style="list-style-type: none"> • Otoritenin devri • Ulus-devletin değişen rolü • Yönetimden yönetişime • Kent sistemlerinin rolü • Sivil toplum örgütleri ve uluslararası örgütlerin artması

Kaynak: (Kargı, 2009: 23)

Coğrafik gelişmeler, ulusal alt bölgelerin ve özellikle bu bölgelerde yer alan, küresel ticaret ve iletişimin gerçekleştiği büyük şehirlerin öneminin artmasını ifade etmektedir. Politik gelişmeler ise; ulus devletin geleneksel rolünün değişmesini, sivil toplum örgütlerinin ve uluslararası kuruluşların artmasını, yerel yönetim anlayışından bölgesel yönetişime geçişi kapsamaktadır. Çok uluslu şirketlerin, uluslararası sermaye piyasalarının, bilgi ve teknolojik gelişmenin etkilerinin artması ise ekonomik gelişmeler olarak ifade edilebilir.

Bütün bu süreçlerin birbiriyle yakından bağlantılı ve karşılıklı etkileşim içinde olması kaçınılmaz bir durumdur. Örneğin, ekonomik ve politik faktörlerin baskısı coğrafik olarak iki farklı eğilimi beraberinde getirmiştir. Birincisi, ulusların birleşmesi sonucu ortaya çıkan çok uluslu bölgeler, ikincisi ise kentsel boyutu ön plâna çıkaran ve küreselleşme sürecinde başarı düzeyi yüksek görülen ulusal alt bölgelerdir (Kargı, 2009: 22).

Günümüzde ulus-devlet, politik ve ekonomik yaşamın küreselleşmesinden ötürü büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Hayatın her alanında görülen teknolojik ve ekolojik gelişmeler, toplumu giderek artan politik, ekonomik, sosyal ve bölgeler itibariyle farklılaşan sorunlarla (ırksal, etnik, dini, ideolojik) mücadele etmek zorunda bırakmaktadır. Bu eğilimlere karşı görünüşte birbirine zıt gibi görünen iki önemli tepkinin olduğu ileri sürülmektedir (Özel, 2009: 167):

- Daha büyük bir yoğunlaşma ve merkezileşme anlamına gelen bölgesel bütünleşme (AB), ulusal sınırları aşan yeni koordinasyon yapılarının oluşturulması ya da mevcut olanların (NATO, WTO, IMF) yeniden tanımı ve güçlendirilmesi;

- Daha ileri bir âdem-i merkeziyetçilik anlamına gelen bölgesel ve yerel yönetimlerin meydana gelmesi ve güçlendirilmesi, devlet varlıklarının özelleştirilmesi ve toplu hizmetleri sağlamada özel sektöre daha büyük bir rol verilmesi.

Ulusal alt bölgelerin iç potansiyellerini güçlendirmeye yönelik olan ve âdem-i merkeziyetçi olarak da tanımlanan yeni bölgesel kalkınma yaklaşımına göre, kararlar ve güç mümkün olduğunca bölgeye ait olmalı, dışarıdan veya üstten bir zorlama ve baskı olmamalıdır. Çünkü kendi kendini yönlendiren ekonomik büyüme ve kalkınma, yukarıdan dayatılan ve potansiyel bir risk taşıyan politiklardan daha başarılı sonuçlar verecektir. Bu doğrultuda yeni bölgesel kalkınma teorisinin temelleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Kargı, 2009: 23,24):

- Bölge ekonomilerinin yapısal özellikleri kalkınmada önemli bir role sahiptir.

- Bir bölgenin başarılı olması veya olmaması büyük ölçüde politik kurumlara, bölgesel yardımlara, alt yapıya, vasıflı işgücü arzına, sosyal

sınıfların varlığına, faktör fiyatlarına, nüfus yoğunluğuna vb. gibi bölgesel şartlara bağlıdır.

Başarılı olabilecek bölgeler, petrol üretimi, yüksek teknolojlili endüstriler, dinamik turizm ve uluslararası organizasyonlar gibi genişleyen sektörlerin olduğu bölgeler olacaktır. Tarım ve madencilik gibi geri kalan endüstrilerin ağırlıkta olduğu bölgeler için bir tezat oluşturan bu durum aslında gelişmekte olan toplumlar için yeni yaklaşımın klâsik kalkınma teorilerinden daha uygun olacağı görüşünü de gündeme getirmektedir.

Tablo 2’de İkinci Dünya Savaşı’ndan 1970’li yıllara kadar olan merkezi idarenin güdümünde ve desteği ile uygulanan eski nesil yani geleneksel politikalar ile 1970’li yıllardan bu yana gündeme gelen yerel dinamiklerin ve yerel potansiyelin sağladığı üstünlüklerden yararlanılması üzerine odaklanan yeni bölgesel politikaların özellikleri görülmektedir. Bu bölgesel politikaların arasındaki en önemli fark karar verme sürecinin yapısı ve politika araçlarında görülmektedir. Geleneksel bölgesel politikalar merkezi hükümetin karar sürecindeki ana rolünü tanımlarken, 1970 sonrasında yerel yönetimlere verilen görevler ağırlık kazanmış, en azından merkezi-bölgesel ve yerel yönetimlerin birlikte sorumluluğu konusu gündeme gelmiştir. Böylelikle kademeli merkezi hükümetin ağırlıklı olduğu bir yapıdan, kademeli olmayan örgütlenme biçimlerine doğru bir kayma söz konusu olmaktadır. Bunun arkasında yerel dinamikleri harekete geçirmek için karar vericilerin yerel aktörlere yakın olması ve onların da sürece dâhil olmasının yanı sıra merkezi hükümetin küreselleşen dünyadaki azalan önemi ve elindeki düzenleme mekanizmaları ile mali kaynakların azalması da etkili olmuştur.

Tablo 2: Geleneksel ve Yeni Bölgesel Politikaların Özellikleri

Özellikler	Geleneksel (Merkeziyetçi) Bölgesel Politikalar	Yeni (Ademi Merkeziyetçi) Bölgesel Politikalar
Amaçlar	Bölgesel eşitlik Ulusal ekonomik büyüme Yatırımlar az gelişmiş bölgelere yönlmesi Altyapının geliştirilmesi	Bölgesel rekabet gücünün geliştirilmesi Bölgesel ekonomilerin kapasitelerinin artırılması İçsel büyüme dinamiklerinin desteklenmesi
Karar verme-uygulama sürecinin yapısı	Ulusal ölçekte genel politikalar ve bazı özel bölgelerin seçimi Merkezi hükümetlerin takdir yetkisine bağlı seçim Kademeli yapı	Bölgesel ve yerel hükümetlerin birlikte karar verme süreci Bölgesel-yerel karar yetkisi Yönetişim ağırlıklı karar süreci Kademeli olmayan örgütlenme biçimleri
Politika araçları	Kamu finansal desteği Ağırlıklı olarak kamu kaynaklarına bağımlılık Tanımlanmış bölgesel birimler için bağlayıcı kararlar Bürokratik düzenlemeler	Kamu finansal desteği Koşullara bağımlı örgütlenme Gönüllü ve koşullu bilgilendirme Kamunun sağladığı danışma hizmetleri
Siyasal ortam	Ulusal politikaların öne çıktığı bir siyasal ortam	Ulusal politikalar ile bölgesel ve yerel politikaların ağırlık kazanması
Siyasi sorumluluk	Karar verme sorumluluğu olan merkezi hükümet Taşra teşkilatına verilen uygulama sorumluluğu	Ulusal hükümet ve bölgesel ve yerel örgütler (hükümetlerin) doğrudan politika uygulamalarına yönelimi
Uygulamacı kurumlar	Merkezi hükümet Merkezi hükümetin taşra teşkilatları Bürokratik ilişkiler	Bölgesel birimler Yarı özerk birimler Bürokrasi yerine, işletme yönetimi

Kaynak: (Eraydın, 2004 :137)

Dünya ekonomik sisteminde küreselleşme ve yerelleşme dinamiklerinin hâkim olduğu 1980'li yıllardan itibaren, bölgesel kalkınma politikaları artık doğrudan devlet yardımlarından ziyade işgücü, yaşam kalitesi, yatırım iklimi

gibi mekânın niteliğini artırıcı alternatif yatırımlara ve içsel gelişmeye daha çok önem vermiştir. Daha önceki bölgesel kalkınma politikaları sadece pazara, işgücüne ve hammaddeye olan mesafeyi göz önüne alırken, yeni bölgesel politikalar ise sosyal ilişkiler, normlar ve kurumlardan oluşan bir yapıyı dikkate almıştır (Akpınar, 20010:2). Geleneksel politikaların, yalnızca araç olarak finansal teşvikleri, altyapı yatırımlarını, devlet kontrolündeki sanayi tesislerini ve imalat sanayisini kullanması, bu politikaların uygulanabilirliğinde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunları aşabilmek için bölgesel kalkınma politikalarında önemli değişimler gerçekleşmektedir.

1990’larda bölgesel politikalara bölgelerin içsel olarak yeniden yapılandırılmaları hâkim olmaya başlamıştır. Bu dönüşümde, bölgesel kalkınmanın itici faktörlerinin büyük ölçüde hareketsiz olduğu konusundaki fikir birliğinin giderek artması büyük rol oynamıştır. Günümüzde ise; bölgelerin artan entegrasyonu ve uluslararasılaşması sonucunda sadece iç potansiyellere bakmanın da etkin olmadığı düşüncesinden hareketle, dış ilişkilere daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Bölgelerin rekabet gücünü artırabilmek için işbirliğine ve network’e de artan oranda destek sağlanmıştır. Sonuç olarak bölgesel kalkınma, öncelikle “Bölgesel Otarşi (kendine yeterlilik)” anlamında bir faaliyet olmaktan çıkmış ve ekonomilerin bölgesel, ulusal ve uluslararası etkileşimleri de bölgesel kalkınma tanımına dâhil edilmiştir (Kargı, 2009:24).

Günümüze kadar olan uygulamalar göstermektedir ki, klâsik bölgesel kalkınma yaklaşımları geçmişte olduğu gibi günümüzde de bölgelerarasındaki farklılıkların giderilmesinde tek başına etkili olamamaktadır. Küreselleşme sürecinde değişen koşullara uyum, rekabet, insan kaynaklarının geliştirilmesi, küresel piyasanın dinamik olarak izlenmesi, örgüt yapılarında esneklik ve maliyet kontrolü gibi önemli olgular, geleneksel bölge anlayışını değiştirerek yeni bir bölge yaklaşımını zorunlu kılmıştır. Bölgelerin kendi iç dinamiklerine odaklanan, sosyal aktörlere kalkınma politikaları kapsamında daha fazla yer veren ve çağdaş dünyanın gereksinimleri doğrultusunda uluslararası nitelikler taşıyan yeni yaklaşımlar, günümüzdeki bölgesel kalkınma politikalarını şekillendirmektedir. Yenidünya düzeninde, yerel dinamiklerin ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme sürecindeki önemi artmıştır (DPT, 2000:69).

Bölgesel politikaların kurumlaşmasında bölgesel birimlerin ağırlık kazanması ve merkeze bağlı bürokratik örgütlenmeler yerine yarı-özerk birimlerin gündeme gelmesi ve bölgesel gelişmeden sorumlu yeni birimlerin

oluşturulması da yeni dönemde benimsenen politikaların uygulama yönünde getirdiği farklılıkları göstermektedir. Küreselleşmeyle birlikte bölgesel kalkınma politikalarında en önemli aktör olarak BKA dikkati çekmektedir.

B- BÖLGESEL KALKINMA AJANLARI

Küreselleşme kapsamında değişen bölgesel üretim sistemleri ve politikalar, bölgeyi ekonominin ve ekonomik kalkınmanın odak noktası olarak kabul eden yaklaşımlara ivme kazandırmıştır. BKA da bölgesel ölçekte ekonomiyi canlandırmak, örgütlemek ve geliştirmek amacıyla oluşturulan kuruluşlardır.

Dünyada 1930'lu yıllardan itibaren merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirme amacıyla kurulmuş olan BKA'nın esas varlık nedenleri (Apan, 2004:48):

- bölgesel stratejilerin uygulanması,
- yerel ve bölgesel girişimciliği destekleme,
- alt yapı hizmetlerinin sunulmasına yardımcı olma,
- özel sektörün yakın geleceği için yerel-bölgesel çözümler araştırmak,
- bölgesel talepleri karşılayacak yeni ürün ve hizmet üretimi için parasal garantiler ve çözümler aramak şeklinde özetlenmektedir.

Bağımsız bir kuruluş olarak BKA'nın bir çoğu tabandan tavana doğru örgütlenme modelini tercih etmektedirler. Bu durum BKA'na önemli avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlar; bölgesel kurumun o bölgenin problemleri doğrultusunda tasarlanmış stratejileri üretmesi, daha etkin ve bürokrasiden uzak ilişkilerin kurulması, yarı özerk yapılanan konum sayesinde siyasi müdahalelerden uzak kalınması, ekonominin yapısal sorunlarına uzun vadeli perspektiften bakılabilmesi, bölgeye siyasi desteğin doğrudan ve etkili olarak girebilmesi sıralanmaktadır (Yılmaz, 2006:3).

Sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirleyen, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri saptayan ve bu çözümleri geliştiren projeleri destekleyen BKA'nın (EURADA, 1999:16) temel işlevi bölgeye yabancı yatırım çekmek olmakla beraber kuruldukları bölgede varolan içsel potansiyeli

ortaya çıkartıp, geliştirerek bölgenin ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasını sağlamaktır. BKA'nın hedefleri geniş kapsamlı olmalı ve bölgesel rekabetin geliştirilmesi, yerel KOBİ'lerin rekabet gücünün artırılması, yabancı yatırımlar için cazip bir bölge yaratılması gibi unsurları içermelidir. BKA, tek başlarına kurumsal yapıdaki boşlukların tamamını dolduramayacaklarından öncelikle diğer yerel-bölgesel kurumlarla desteklenmeli ve merkezi kurumlarla aralarında iş bölümü belirlenmelidir. Aksi takdirde oluşturulacak kalkınma ajanslarının etkinliği sınırlı kalacaktır (Aslan, 2005:286). Bu nedenle, yerel aktörlerle birlikte hareket etme imkânlarının oluşturulması, bu aktörler arasındaki işbirliklerinin geliştirilmesi ve desteklenmesinin yanı sıra gerekli işgücünün yetiştirilmesi ve fiziki ve sosyal altyapının düzenlenmesi için devlet desteklerinin sağlanması zorunlu olacaktır.

Dolayısıyla BKA'nın üst kurul olarak bilinen düzenleme ve denetleme kurumları gibi kamu karar gücünü, kamu organlarından alıp özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan tüzelkişilere paylaştıran yönetim ağırlıklı kuruluşlar olduğu söylenebilmektedir (Murtezaoğlu - Aliyev, 2006:85).

BKA'nın nerede kurulabileceğine dair bir prensip olmamakla birlikte, işlevsel olabilmeleri için belli değişkenlerin varlığı gereklidir. Bu değişkenler: Nüfusun yeterli olması, girişim ve girişimcilik altyapısı, işgücünün becerikli olması, bölgesel gelişme stratejileri üzerinde fikir birliği sağlanması, gelişmeye elverişli sektörlerin belli bir bölgede varlığı, rekabete dayanan bir iş çevresinin olması, devlet desteğinin sağlanması ve altyapının geliştirilmesi şeklinde sıralanabilir (Kayasü vd., 2003:9). Bu unsurların olduğu bölgelerde kurulan BKA'nın stratejik girişimleri aşağıda görüldüğü gibi beş ana grupta toplanmaktadır (Aslan, 2005:287):

- Finansal yardım veya destek sağlanması,
- Yeni yatırım alanlarının ortaya çıkarılması,
- KOBİ'lere danışmanlık yapılması,
- Bölgenin uzun vadeli kalkınma hedeflerinin belirlenmesi,
- Sosyal alandaki gelişmelere katkı sağlanmasıdır.

BKA, bölgesel ve yerel yönetimlere, yatırım alanlarından işgücü yapısına, ulaşımdan alt yapıya kadar çeşitli konularda bilgi sağlamakta; bölgenin pazarlanması ve imajının yenilenmesine katkı vermekte ve yeni

yatırımların bölgeye getirilmesine öncülük etmektedir. Bölgedeki üniversiteler ve diğer eğitim kurumları ile yakın ilişkiler kurulması ve ortak projeler geliştirilmesi de BKA'nın görevleri arasındadır. Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla üniversitelerle yapılacak işbirlikleri sonucunda bölgenin gelecekteki ekonomik, sosyal ve teknolojik yapısına yön verecek araştırmaların yanı sıra bölgenin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyacak, fırsat ve tehditlerin irdelenmesine olanak sağlayacak analizlerin yapılması son derecede önemli unsurlar olacaktır.

BKA faaliyetlerine göre, stratejik, operasyonel ve sektörel operasyonel olmak üzere üç ana gruba ayrılırlar (Hasanoğlu - Aliyev, 2006:92). Stratejik BKA, bilgi bankalarının oluşturulması, bölgenin ulusal ve uluslararası platformda desteklenmesi, küçük ve orta boy işletmelere destek bilgi sağlama, girişim potansiyelini ortaya çıkarma gibi hedeflere yönelirken; operasyonel BKA, temel hedefleri stratejik BKA'nın işlevlerini dikkate almak suretiyle sektörler arası gelişme projelerinin oluşturulması, desteklenmesi ve yönlendirilmesidir. Sektörel operasyonel BKA ise, bir bölgenin belirli bir faaliyetini veya belirli projelerini desteklemek amacıyla kurulurlar.

BKA genel bütçeden ve özel fonlardan finanse edilmekte olup, devlet tarafından başlangıçta nakdi ve emlak şeklinde aynı sermaye tahsisi söz konusudur. Ayrıca ajanslar, sanayileşmeyi desteklemeyi hedefleyen çeşitli devlet fonlarına ve bu fonların kullanımına göre proje sunarak kredi almaktadırlar. Avrupa Birliği ve Dünya Bankası tarafından BKA'na fon sağlanmakta, ancak bu genel ya da düzenli bir gelir olmamaktadır. Finansman konusunda özellikle "Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu" (ABKF) ve "Ön Katılım İçin Yapısal Araç Fonu"(ÖKYAF) devreye girmektedir. AB'nin yapısal fonlarından biri olan ABKF, alt yapıları geliştirmek, yerel kalkınmaya öncelik vermek ve küresel rekabete adapte olma amacıyla yapısal güçlük içindeki ülkelere verilirken; ÖKYAF, AB'ye aday olan ülkelerin alt yapı projeleri için verilmektedir. Bunların yanı sıra özel sektör ve mahalli iş yerlerinden de fon sağlayan ajanslar bulunmaktadır. Diğer taraftan çoğu BKA'nın finansman kaynakları yardımlardan oluşmaktadır (Berber - Çelepçi, 2005:149)

BKA'nın etkinliğini belirleyen en önemli faktör finansal kaynaklarla ilgilidir. Kaynakların varlığı plânlama, yönetim ve uygulama aşamalarında etkinliği belirler. İkinci olarak, nitelik ve nicelik olarak yeterli personelin varlığı etkinliği artıran bir faktördür. Diğer bir faktör, meşruiyet ve yetkidir. Bu faktör,

BKA'nın bölgelerinin meşru temsilcileri olmaları ve iş dünyasının desteğini almalarıyla ilgilidir. BKA'nın etkin olabilmeleri için tabandan tavana yerel ölçekte ve tavandan tabana merkezi yönetimlerce desteklenmeleri gereklidir. Faktörlerden biri de üstlendikleri görevlerdir. BKA'nın bölgesel ekonominin temelini oluşturan sektörlerle ilgili çalışmalar yapmaları gerekir. Sonucu faktör ise bölgesel tutarlılıkla ilgilidir. BKA'nın bölgede geçerli olan ortak hedefleri benimsemeleri, içinde buldukları toplumun desteğini kazanmaları açısından gereklidir (Kayasü - Yaşar, 2004:351).

Dünyadaki ilk uygulaması ABD'de Tennessee Valley Authority adıyla 1930'lu yıllarda oluşturulmuştur. Genel olarak 1950'li yıllardan sonra artan bir önemle BKA, Batı Avrupa ülkelerinde 1990'lı yıllarda da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde kurulmuştur. Kuruluşu, üstlendiği fonksiyonlar, yapısı bir ülkeden diğerine değişen BKA'nın ortak tek özellikleri bölgelerinde ekonomik, sosyal ve hatta kültürel alanda gelişmeyi sağlamayı hedeflemeleridir. En önemli işlevleri bölgeleri için bölgesel kalkınma stratejisi ve bölgesel kalkınma plânı hazırlamalarıdır (Kayasü - Yaşar, 2006:203).

C- TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Türkiye'de bölgesel politikalar ilk olarak 1960'lı yıllarda kalkınma plânları ile başlamış ve sekiz kalkınma plânında da yer almıştır. Kalkınma plânlarının temel amacı, bölgelerarası gelişmişlik farkının kapatılmasıdır.

Türkiye'de, bölgesel gelişmenin sağlanması, bölgelerarası gelişmişlik farklarının dengeli bir yapıya kavuşturulması ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılması için çeşitli politikalar ve araçlar uygulamaya konulmuştur. Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasında temel araç olan bölgesel kalkınma plânlarının yanı sıra; yatırım teşvikleri, kalkınmada öncelikli yöre, organize sanayi bölgeleri, kurumsal sosyal sorumluluk ve kırsal kalkınma projeleri gibi araçlar kullanılmıştır. Türkiye'deki bölgesel kalkınma plânları, genel kalkınma politikası hedef ve stratejileri çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bu plânlar, bölgesel dengesizliklerin azaltılması, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, plânsız kentleşme nedeniyle oluşan sorunların çözüme kavuşturulması gibi temel sosyo-ekonomik amaçlar doğrultusunda, bölgelerin özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ve temel sorunları ile

potansiyellerinin belirlenmesine yönelik olarak hazırlanmaktadır (Tutar-Demiral, 2007:71).

Türkiye AB'ye giriş süreciyle birlikte 40 yıldır uygulamakta olduğu teşvik sistemi üzerine oturan bölgesel gelişme politikalarını terk ederek, AB'nin bütün aday ülkelere benimsettiği; sermayeyi, özel sektörü ve bölgesel rekabeti ön plânda tutan yeni bir uygulama aşamasına girmiştir. Bu yeni yaklaşımın temel kurumu BKA'dır. Bölgesel gelişme farklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan BKA'nın ana amacı; bölgeye yatırım yapmayı düşünen girişimciye bilgi vermek; bölgeye ya da bölgeden dışarıya teknoloji transferi ile uğraşmak; bölgeye yerleşmiş firmalara tüm alanlarda danışmanlık hizmeti sunmak; yol, su, kanalizasyon, çöp toplanması gibi alt yapıyı düzeltme faaliyetlerinde aktif rol oynamak şeklinde ifade edilmektedir. BKA, bu tür hizmetleri vererek bölgedeki ekonomiyi canlandırmayı, bölgesel yatırımları artırmayı ve bölge halkının kalkınmaya katılımını sağlamayı hedeflemektedirler.

Türkiye'de bağımsız yerel kurumların olmaması ve merkezi kurumların yerel düzeydeki birimlerinin işlevlerinin sınırlı olması uygulanan politikaların etkinliğini azaltmıştır. Türkiye'de BKA kavramına yönelik ilk çalışmalar 1990'lı yıllarda başlamıştır. Bu sürecin Türkiye'de başlatılmasındaki amaç, yurt içinde beklenen yerelliklerin kendi içsel kalkınma dinamiklerinin yanı sıra Avrupa Birliği'ne katılım sürecini hızlandırmaktır (Maç, 2006:3).

Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği yapısal uyum politikaları, birçok konuda özgün süreç ve araçların geliştirilmesini gerekli kılmıştır. AB'ye tam üyelik müzakerelerinde, Türkiye'de bölgesel plânlamanın yeni bir anlayışla ele alınması gerektiği ve bunun en etkin aracının BKA olduğu ifade edilmesi üzerine; Katılım Ortaklığı Belgesi'nde orta vadede yapılması gereken işler kapsamında belirtilmiştir. Bu çerçevede 22 Eylül 2002 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı'nda bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların belirlenmesi ve AB Bölgesel İstatistik Sistemi ile karşılaştırılabilir veri tabanı oluşturulması amacıyla Türkiye genelinde üç düzeyde İstatistikî Bölge Birimleri (İBB-NUTS) sınıflandırması oluşturulmuştur(Tablo 3).

Bu sınıflandırmanın Düzey-3 kademesinde 81 adet İBB belirlenmiş olup, her il bir İBB'yi tanımlamaktadır. Düzey-2'deki İBB'ler, Düzey-3 kapsamındaki komşu illerin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup 26 adettir. Düzey-1'deki İBB'ler ise Düzey-2'deki İBB'lerin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup 12 adettir. BKA bu sınıflandırmada merkezleri

belirtilmiş olan Düzey-2 kademesindeki 26 ayrı bölgede DPT koordinatörlüğünde kurulacak birimlerdir (DPT, 2002). Türkiye’de İBB’lerin oluşturulması, AB’ye uyum sürecinde atılan önemli adımlardan biridir.

Tablo 3: İstatistikî Bölge Birimleri

<p>TR1: İstanbul TR10: İstanbul</p> <p>TR2: Batı Marmara TR21: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ TR22: Balıkesir, Çanakkale</p> <p>TR3: Ege TR31: İzmir TR32: Aydın, Denizli, Muğla TR33: Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak</p> <p>TR4: Doğu Marmara TR41: Bilecik, Bursa, Eskişehir TR42: Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova</p> <p>TR5: Batı Anadolu TR51: Ankara TR52: Karaman, Konya</p> <p>TR6: Akdeniz TR61: Antalya, Burdur, Isparta TR62: Adana, Mersin TR63: Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye</p>	<p>TR7: Orta Anadolu TR71: Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, TR72: Kayseri, Sivas, Yozgat</p> <p>TR8: Batı Karadeniz TR81: Bartın, Karabük, Zonguldak TR82: Çankırı, Kastamonu, Sinop TR83: Amasya, Çorum, Samsun, Tokat</p> <p>TR9: Doğu Karadeniz TR90: Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon</p> <p>TRA: Kuzeydoğu Anadolu TRA1: Bayburt, Erzincan, Erzurum TRA2: Ağrı, Ardahan, ığdır, Kars</p> <p>TRB: Ortadoğu Anadolu TRB1: Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli TRB2: Bitlis, Hakkari, Muş, Van,</p> <p>TRC: Güneydoğu Anadolu TRC1: Adıyaman, Gaziantep, Kilis TRC2: Diyarbakır, Şanlıurfa TRC3: Batman, Mardin, Şırnak, Siirt</p>
---	--

Kaynak: (RG, 08 Şubat 2006, Sayı 26074)

Türkiye’de BKA ulusal düzeyde DPT koordinasyonunda, İstatistikî Bölge Birimleri sınıflandırmasına göre belirlenen Düzey-2 bölgeleri esas alınarak Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuşlardır. Tüzel kişiliğe sahiptirler ve 5449 sayılı kanunla düzenlenmemiş işlemlerinde ise özel hukuk hükümlerine tabi; ekonomik ve sosyal kalkınma odaklı, uygulayıcı olmayan, fakat destekleyici,

koordinatör ve katalizör olarak faaliyet gösteren kalkınma birimleridir. BKA, kendine özgü teknik ve finansman mekanizmasına sahip, kâr amacı gütmeyen, bütçe kullanımı ve istihdam açısından dinamik ve esnek yapıya sahip, merkezi ve yerel idarelerin dışında, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getiren, teknik kapasitesi yüksek kurumlardır. Ancak, AB ve dünyanın diğer ülkelerinde “bölgesel” niteliğiyle birlikte vurgulanan kalkınma ajanslarının, Türkiye’de sadece “Kalkınma Ajansları” adıyla tanımlanmaları uygun görülüş ve resmi olarak bu şekilde uygulamaya konulmuştur.

5449 sayılı kanununda kalkınma ajanslarını oluşturma amacı; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek; kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmektir. Bu suretle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amaçlanmaktadır. Kalkınma Ajanslarının görevleri ise şöyledir (RG, 2006):

- Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak,
- Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Devlet Plânlama Teşkilâtı Müsteşarlığına bildirmek,
- Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak,
- Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek,
- Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek,
- Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslar arası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak, bölge

illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idari işlemlerini takip etmek,

- Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak ve koordine etmek.

Ajansın teşkilât yapısı; kalkınma kurulu, yönetim kurulu, genel sekreterlik ve yatırım destek ofislerinden oluşmaktadır. Bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetim temsilcilerinden ve en fazla yüz kişiden oluşan Kalkınma kurulu ajansın danışma ve yönlendirme organıdır. Karar alma organı yönetim kurulu ve icra organı ise genel sekreterliktir. Yatırım destek ofisleri ise yatırımcılara izin ve ruhsat işlemlerinde kolaylık sağlama işlevini yerine getirmektedir. Nitelikli personel istihdam etmesi öngörülen ajansın sürekli ve yeterli bir finansal kaynağa sahip olması öngörülmektedir. Genel bütçe vergi gelirlerinin binde beşi oranında bir pay bölgesel gelişme için ayrılacaktır. Bu binde beşlik transfer Yüksek Plânlama Kurulu'nca, ajanslar arasında nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine göre dağıtılacaktır. Bu paya ilâve olarak, Bölgedeki il özel idareleri bir yıl önceki kesinleşmiş bütçe gelirlerinin %5'ini, belediyeler ve ticaret sanayi odaları ise bir yıl önceki kesinleşmiş bütçe gelirlerinin yüz birini ajanslara vereceklerdir. Nihayet, AB fonlarından sağlanacak kaynakların, ajansın bütçesinde önemli bir pay oluşturması beklenmektedir (Kulaksız, 2008:45,46).

İlk olarak 31.05.2006 tarihli 2006/10550 sayılı bakanlar kurulu kararı ile TR62 (Adana, Mersin) ve TR31 (İzmir) IBB-2 bölgelerinde kalkınma ajansları kurulmuştur. Daha sonra 10.11.2008 tarihli 2008/14306 sayılı bakanlar kurulu kararı ile TR10 (İstanbul), TR52 (Karaman, Konya), TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat), TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum), TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van), TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis), TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa), TRC3 (Batman, Mardin, Şırnak, Siirt) Düzey-2 bölgelerinde de kalkınma ajansları kurulmuş ve 26 il bu ajansların faaliyetleri ile tanışmıştır (Tablo 3).

Kalkınma Ajansları her bölgenin kendi şartlarını dikkate alarak bölgesel kalkınma politikası üretecektir. Alt yapısını tamamlayan ajanslar, öncelikle

hazırladıkları ön bölgesel kalkınma plânını DPT'nin onayına sunmaktadırlar. Sonuca göre mali destek programı oluşturmaya başlamaktadırlar. Öncelikle KOBİ'lere yönelik olan mali destek programları, kırsal kalkınma, turizm, çevre ve küçük ölçekli altyapı projeleri için de oluşturulabilmektedir.

Yatırımların yönlendirilmesinde bir araç olarak kullanılan Kalkınma Ajansları, bölgede toplanacak yatırımların yapısıyla bölgenin küresel rekabette farklılık yaratmasına ve rekabet gücü elde etmesine yardımcı olacaktır. Artık rekabet gücünü ileri teknoloji, yenilik ve bilgi üretebilme, yenilikçilik gücü gibi unsurlar belirlediğinden bölgelerde de bu tür yatırımlara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Kalkınma Ajansları tarafından da bölgenin potansiyelinin belirlenmesi ve buna uygun stratejilerin benimsenmesi için farklılık yaratan ya da bilgi yoğun sektörlerin tercih edilmesi yönündeki eğilimin güçlendiği görülmektedir (Özer, 2007:403). Ülkemizde ise benzer yatırımlar henüz istenen boyuta gelememiştir. Kalkınma Ajansları özellikle bu tür yatırımlar konusunda ülkemizde tanıtıcı ve yönlendirici konumda olmalıdır.

SONUÇ

Küreselleşme süreci, bir taraftan ulus-devletlerin kendi aralarındaki bölgesel bütünleşme hareketlerini hızlandırırken, diğer taraftan bu devletlerin yerel yönetimlere verdikleri önemi artırmıştır. Bölge kavramı ve bölgesel kalkınma konusundaki yaklaşımlar küreselleşme süreci içinde hızlı değişimler yaşamış ve kalkınma politikaları, merkezîyetçi bir yapıdan âdem-i merkezîyetçi bir yapıya dönüşmüştür.

Bölgesel kalkınma farklılıkları Türkiye'nin çok uzun yıllardır çözmeye çalıştığı sorunlarından. Dönemsel değişiklikler içeren bölge kavramı ve politikaların gelişmesi uzun bir zamana yayılmış ve değişiklikler daima iç ve dış faktörlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği'ne üye olmak ve Türk hukuk sistemini, yönetim yapısını ve her alandaki politikalarını AB ile uyumlu hale getirmek, bu değişimleri zorunlu kılan en önemli değişim faktörüdür. Dolayısıyla bölgelere ilişkin politikalarda da bu değişim kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca, AB'nde bölge politikaları ve fonlar en etkili araçların başında geldiğinden, Türkiye'de, bu konuda uyum sağlamaya çalışmaktadır.

Türkiye'de bu doğrultuda, yeni yaklaşımlar, politikalar ve araçlar geliştirme yükümlülüğü çerçevesinde Kalkınma Ajanslarının işlerliğini

arttırmaya çalışmaktadır. Bu süreçte 2006 yılına kadar devam eden merkezden kalkınma ve plânlama modeline son verilerek, 6 Temmuz 2006 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararıyla bölgesel kalkınma ajanslarına öncülük edecek İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajansları kurulmuştur. 2008 yılının ortalarına kadar ise İstanbul, Konya, Samsun, Erzurum, Van, Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin merkezli olmak üzere sekiz bölgede daha kalkınma ajanslarının kuruluşu tamamlanmıştır. Artık Türkiye’nin kalkınmasında söz sahibi olacak olan bu ajansların can alıcı sorumluluğu, bağlı buldukları bölgenin ekonomik ve sosyal olarak gelişmesini sağlayacak projelere destek vermektir. Bunu da yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek vererek, ulusal ve uluslararası yatırımcılarla görüşmeler yaparak sağlamaya çalışmaktadırlar.

Kalkınma Ajansları tarafından bölgenin potansiyelinin belirlenmesi ve buna uygun stratejilerin benimsenmesi için farklılık yaratan ya da bilgi yoğun sektörlerin tercih edilmesi gerekmektedir. Çünkü artık rekabet gücünü ileri teknoloji, yenilik ve bilgi üretebilme, yenilikçilik gücü gibi unsurlar belirlemektedir. Dolayısıyla kalkınma ajanslarının da bu tür yatırımlara ağırlık vermeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Rasim, “Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Yeni Bölgeselleşme Paradigması ve Uygulamaları”, (Çevirimiçi) <http://www.kentli.org/makale/akpinar.htm>, 10.12.2010.
- Apan, Ahmet, (2004), “Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları” **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C.13, S.4, ss.39-58.
- Aslan, Kahraman, (2005), Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.7, İstanbul, ss.275-294.
- Berber, Metin; Ebru Çelepci (2005), “Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, (Çevirimiçi) <http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/kajans.pdf> , 18.11.2009, ss.145-156.
- Doğan, Seyhun, (2009), “Küreselleşme, Finansal Kriz Olgusu ve İstikrar”, Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz, Ed.Sadi Uzunoglu, Literatür Yayınları, İstanbul, ss. 17- 46.
- DPT (2000), **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**, Ankara.

- DPT (2002), İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması, (Çevirimiçi) <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/biid/ibbs.html>, 10.09.2010.
- Eraydın, Ayda, (2004), “Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler”, **Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu Cilt I**, DPT ve Pamukkale Ün. ss.126-146.
- EURADA, (1999), **Creation, Development and Management of RDAs Does it have to be so difficult**, (Çevirimiçi) <http://www.eurada.org/site/files/RDA/Creation%20development%20and%20management%20of%20RDA.pdf>, 03.09.2010.
- Hasanoğlu, Mürteza, Ziya Aliyev, (2006), “Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları”, **Sayıştay Dergisi**, S. 60, ss.81-103.
- Kargı, Nihal, (2009), “Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye’nin Bölgesel Politika Analizi”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Cilt1, S.3, ss. 19-39.
- Kayasü, Serap – Melih Pınarcıoğlu - Suna Senem Yaşar – Sencer Dere, (2003), **Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2003-8.
- Kayasü, Serap - Suna Senem Yaşar, (2004), “Bölgesel Kalkınma Ajansları: Türkiye Üzerine Öneriler”, **Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu Cilt I**, ss. 348-357.
- Kayasü, Serap – Suna Senem Yaşar, (2006) “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları. Yasal ve Kurumsal Dönüşümler”, **TEPAV**, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu,ss.199-215.
- Kulaksız, Yahya (2008), Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi, **Türkiye İş Kurumu**, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Maç, Nazlı (2006), “ Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye”, **Konya Ticaret Odası, Araştırma Raporu**, S.2006/117-76, ss.1-9. (Çevirimiçi) <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/kalkinmaajans.pdf>, 08.10.2010.
- Özel, Mehmet, (2009) “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Bölgelerarası Dengesizlik ve Yeni Yönetişim Birim Arayışları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 64, Sayı 1. (Çevirimiçi) http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/pdf/64/1/7-ozel_mehmet.pdf, 03.10.2010.
- Özer, Yunus Emre, (2007) “Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma ve Türkiye”, **Review of Social, Economic & Business Studies**, Vol.9/10, 389-408.
- Resmi Gazete, 08 Şubat 2006, Sayı 26074 (Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun).
- Tutar, Filiz - Mehmet Demiral, (2007), “Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları”, **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Eskişehir, ss. 65-83.

Yaman, Ahmet - Murat Kara, (2008) “Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikasının Dönüşümü Sürecinde Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Çalışmaları: Son Durum ve Değerlendirmeler”, **Bölgesel Kalkınma Ajansları**, İstanbul, Friedrich Nauman Vakfı.

Yılmaz, Serkan, (2006), “Bölgesel Kalkınma Ajansları 2 ” **İMP**, İstanbul, ss.1-12.